

Жодні дні

Ч. 9.

Львів, вересень 1943.

Рік II.

До проблеми культурного процесу*)

Написав ЄВГЕН МАЛАНЮК

Ми ведемо свою родословню від Куліша... Ми не підємо на альянс із гринченківщиною... Ми виходимо не з сахаринно-народницьких засад, які затримують національний розвиток, а з глибокого розуміння національної проблеми.

(М. Хвильовий, „Думки проти течії“ 1926, стор. 52-56).

Зупиняючись думкою над останніми десятиліттями в нас і шукаючи „причини причин“, невідмінно натрапляємо на одне і те ж, неухильно упираємося в те саме, надто добре й віддівна вже знане. Це все той самий фатальний старий знайомий (уживаючи okreśлення Хвильового) Енко. Це все той самий заданений і складний комплекс „енківщини“ в нашій культурній процесі, який являє либонь найголовнішу перешкоду на шляху розвитку й росту нашої культури.

Цей комплекс, що так скажу, простацьтва має своє коріння в побутово-політичній малоросійстві, — обставина, що майже автоматично потягає за собою національно-аморфне малоросійство культурне, себто „енківщину“ в її канонічній постаті.

Було б непростим помилкою комплекс той примітивізувати чи навіть (в похвальній тенденції знайти найрадикальніший на нього засіб) тільки спрощувати. Це „простацьтво“ — далеко не таке просте.

Не треба бо ніколи забувати, що на певній глибочині того явища, на певній глибочині малоросійського комплексу взагалі, невсипучо чатує вовулаче чаклунство „Нікалає Васильєвича Гоголя“, розуміючи під цим не мистецьку творчість Гоголя, (якої з нашого літературного процесу не можна велимінувати), а ті політичні наслідки і комплікації, що повстали на маргінесі його творів. Вони то саме, ось вже майже століття, підсилюють і відновляють українське малоросійство з якоюсь аж містичною силою.

„Енківщина“, будши складником передусім психологічного малоросійства, — носить у собі первень гоголівського демонізму. І в тім полягає її іраціональність. І в тім полягають труднощі її переборювання.

„Енківщина“ має сотні масок і сотні постатей. Вона змінлива, як Протей, а двозначна і багатозначна, як спокуса. Будши, з раціональної точки погляду, „аполітичною“, вона, в нашій дійсності, прибирає — в досвідчених руках чужого майстра — форми не лише „української“ активності, а й просто сягала по керівні пости навіть в державно-національних змаганнях нашого народу, надаючи тим змаганням „свій“ напрям, і то не безуспішно. Досить згадати періоди щеплення то істотно-московського есерівства, то провінціально-білогвардійського вандейства, то, врешті, творення раз Цілковито-Простонародної, раз Хитро-Мудро-Масонської „республік“.

Це ще відносно безпечніші випадки, коли „енківщина“ втілюється, символічно кажучи, в постатях Затонських, Мануїльських, чи більш рафінованих Шульгінів, чи вже зовсім трагікомічних емігрантських „Апанасенків“. Значно гірша, значно небезпечніша „енківщина“ в внутрішньо-українська. Тут шойно вона має простір для своїх протейстичних властивостей! Не підлягає сумніву, що найнебезпечнішу перешкоду в нашій культурній процесі, як показав чималий уже досвід, становить власне хохол, навіть більш або менш „просвітянський“ і, звичайно, саме т. зв. „свідомий“. Енківщина в культурі є, власне, тим чинником, що, непереборний, ніколи не дасть її досягнути національної височини, сили національного напруження, довершеності національного стилю. Чим скоріше цю аксіому збагне наша еліта, чим скоріше вона виробить в собі протитоту всякій хахлаччини і чим скоріше здолає її застосувати, тим ясніші і певніші ставатимуть наші перспективи.

Інтелектуально-психологічний „фельдшер“, як показав досвід, не зважаючи на „науковість“, габілітації і номінації, ніколи не стане „доктором“, лише залишиться до кінця безнадійно-хворим на сверблячку повітової мегаломанії, вічним претендентом до портфеля, патерніці, а навіть булави. Традиційний крутий у волоснім масштабі, з вічним сопухом часника і горілки, — він не в силі змінити своєї непорушної суті, хоч як би він старанно не удавав з себе Макіявеллі

Від Ред. Стаття Є. М. своєю негативно-критичною постановою могла б декому пригадувати публіцистичний тон 30-их років. Однак проблема, заторкнута автором, жива ще досі. Боротьба з примітивізацією, особливо в культурній ділянці, напр. в мовній фразеології, в зображуванні українського побуту, чи то в письменстві, чи театрі, балеті, тільки в формі лубка, у протилежності до того, як при тих самих нагодах зображений життєвий стиль інших народів, та боротьба це не скінчена.

і як би пристрасно, але без взаємності, не кохав влади. Він завсіди залишиться піддуватим волосним писарем з водевілів Кропивницького, і на те немає ради. Дурноголовий „поміщик“, хоч як пишатиметься своїми проблематичними маєтками і своїм незavidним малоросійським дзорянством, в дійсності залишається до кінця на інтелектуальнім рівні того ж писаря. Врешті, підозрілий ідеаліст, переважно з кооператорів і військових канцеляристів, часто хронічний графоман і не менш від „фельдшера“ свідомий ненависник всякої справжньої культури, — то найнебезпечніша постать у нашій культурній процесі останніх десятиліть. Не забуваймо, що власне цей останній прошарок дав „соціологічну“ базу Пилипенківщині і пилипенчатам у драматичній, смертельній сутичці Хвильового з безсмертною Просвітою, і послужив ще раз готовим і вдячним („самоотверженням“) знаряддям для хитрого ворога, що займав у часі тієї боротьби мальовничу позицію „безстороннього“, мовляв, арбітра.

З тією потворною галереєю модернізованих мертвих душ, wraz з їх панахидно-декоративним, співучо-балакучим і балакливим патріотизмом, з їх ледячою певністю, що хтось-там, десь-там, нізачо і ніпрощо, „створить ім тую Україну“ і цілком безплатно піднесе ім на срібній таці десятки міністерських тек, з їх цілковитою нездібністю зробити якнебудь конкретне діло, що не перешкоджає їм анархічно чіплятися за кожну оману „влади“, — одно слово, зі всім їх специфічним хахлачким стилем — треба раз на все скінчити. Інакше отрута хахлаччини діятиме в суспільстві надалі і передаватиметься в спадщині на наступні покоління, хоч би як ті покоління вважали себе „молодю“, себто анархічними одиницями без натяку на будь-яку дисципліну і в голові і в серці.

В примітивній свідомості спрощених та „згоголізованих“ поколінь саме ім'я „Україна“ стало віддавна синонімом якоїсь бездержавної, безгієрархічної, безструктурної і, остаточно, безформної Аркадії, — де тихі води і ясні зорі, де вічно співає соловейко, без перерви квітнуть вишневі садки, а в них у холодку людинність перманентно відпочиває по борщах і варениках і в затишку мальовничі козаченьки невтомно кохають так само мальовничих дівчат...

Не країна „жорстокою бою і слави“, не країна „знаків зловщих, недобрих“, як скаже шойно сучасний поет (Ю. Липа), лише просто якесь полтавсько-подільське Гаїті!

Міт такої України, по своєму спокусливої і навіть своєрідно стильової, — не був би ще, сам по собі, злом. Злом, і то смертельним, ставав міт той у зіставленні з нещадною історичною дійсністю, що безумовно вимагала мітів, але мітів зовсім і зовсім інших, діаметрально протилежних. Зло було в тім, що така постать нашої Батьківщини є неплідною утопією, підступним і мстивим соблазном.

Для об'єктивності ствердимо, між іншим, що така Україна знайшлася поруч огневих і кривавих Україн — також і на сторінках „Кобзаря“. Але тим то й горе, що над тими іншими Українами Шевченка ніхто поважно не зупинявся. Хіба на хвилину, щоб пустити чергову і скороминучу, переважно „соціально“ сльозу („чорніше чорної землі“).

Натомість загал спрагло всотував у себе, і тут же вульгаризував у своїй свідомості, утопійний міт вишнево- і яблунево-цвітної країни „без холопа і без пана“, з вигідними шараварами, із смачною кухнею і гієратичною повільністю рухів.

Цей ідеал, започаткований давно, ще в „ставках і млинках“ козацької аристократії доби занепаду Гетьманщини XVIII ст., старанно переходився і передавався далі від покоління до покоління. І хоч ідеал той дрібнів і, дедалі, облітературювався, він доховався, властиво, аж до часів есерівської і ранньо-большевицької демагогії на тему „асім по сім“, бо ж і в цих абстрактних семи десятинах співала та сама мрія на нуту „Ой, під вишенькою, під черешенькою“...

Оповідючи про цей „ідеал“ у таким тоні, не хочемо цим сказати, що ідеал той зовсім негативний. Навпаки, є в нім теж очевидне здорове і позитичне зерно осіло-хліборобського інстинкту та расового здоров'я. Під деякими умовами та при інших психічних наставленні, ідеал цей міг вирости справді на потужний, а навіть грізний у своїм хліборобсько-власницьким маєстаті — міт, міт, скажимо, 1918 року. Але він не виріс і не міг вирости, бо в ідеалі тим гніздилася за давнина і наскрізь просякаюча його отрута упадку, бездержавності і, остаточно, безнаціональності, що труїла українство впродовж майже цілого XIX століття і, нарешті, орбуїла його державницькі змагання початку XX.

З почуттям відповідальності за такого роду сформування можна ствердити, що немає нічого більш ворожого справжній Україні, як ота просвітянсько-хуторянська, яскраво-аполітична й культурно-безнаціональна „Україна“ — поетична метафора з кепської літератури і графоманських віршів.

Часом можна зрозуміти декого з наших сучасників, — що надто прив'язались до певних слів і ті сло-



І. Севера

„Душа замученого“

(Докінчення статті з 1-ої стор.)

ва фетишизують, — які радять зовсім відкинути „чуттєве” ім'я нашої Батьківщини, щоб повернутися до імені безсумнівно-державницького, яким має бути слово „Русь”. Поминаючи вже те, що історії в той спосіб ніхто не робить, коли б такі словесні метаморфози і могли дати реальні наслідки, то і в тім літературно-словеснім засобі діяв би все той самий складник наївного українізму, який можна визначити як улюблену і культивовану віддавна лінію, найменшого опору, мрію про все ту саму утопійну Аркадію, творену найлегшими літературними засобами, отже найгіршою, до речі, літературою.

Це власне енківщина свято переконана, що творення України спrowadжується до механічної горєукраїнізації — мовної та костюмової, — і ту українізаційну маскараду вважає за універсальний і єдиний спосіб „творення”. Енківщина навіть не домислюється, що на початку є моральна енергія, а вже потім — мундир чи рясa, і що мундир чи рясa, як такі, ще нічого не творять і нікого не змінюють. Тому енківщина спrowadжує свою діяльність до газетних передовиць з пласкими гаслами і нудними поуками, внаслідок чого наша періодична преса здебільша являє собою не необхідну і живу лектуру, а якесь дивовижне *ars amandi* патріотики для.. імпотентів. Результати наївних перемальовувально-костюмових (чи й правописних) засобів будуть завжди однакові, незалежно від того, як їх назвемо: „українізацією” чи „русифікацією”.

І в однім і в другім випадку істотним буде не „українська” чи „руська” декорація, а справжня форма, не стрій, а організм, не характеристика, а характер, не маска, а обличчя.